

ALBERT ERIKSSON – HEMBYGD, FAMILJ OCH BARNDOM. 1869-1883.

Poeten Albert Eriksson från Norra Möckleby har alltid intresserat mig. Många har skrivit om honom och gläntat på dörren till hans liv sedan han gick bort 1903. Det har inte hindrat mig från att försöka öppna upp den dörren ännu lite mer.

Så här är min första berättelse om *Albert Eriksson – hembygd, familj och barndom. 1869-1883*. Senare kommer jag att berätta om hans skoltid i Kalmar och om journalistlivet i Stockholm. Nätboken om Albert kommer att avslutas med ett urval prosa och poesi, bilder, källförteckning och tack till alla dem som hjälpt mig. Det finns ingen tidplan för arbetet.

Till sist: jag har valt att modernisera gammal stavning och skapat egna styckeindelningar när sådana behövts.

Borgholm i februari 2020
Kiki Lundh

ALBERT ERIKSSON - HEMBYGD, FAMILJ OCH BARNDOM 1869-1883

Alberts Erikssons liv, en kort presentation	s 1
Alberts hembygd	s 4
Familjen Eriksson på Bettorp nr 3	s 5
Alberts barndom, sedd genom egna och andras ögon	s 8
Albert i sockenskolan	s 11
Funderingar kring Alberts läsande som ung	s 13
Fädernegården i dikt och verklighet	s 14
Barndomens glädje och rädslor	s 17

Albert Erikssons liv, en kort presentation

De flesta öläningar känner till poeten och journalisten Albert Erikssons liv i stora drag, från barndomen på gården i Bettorp i Norra Möckleby till hans tragiska bortgång i tuberkulos i Stockholm. Trots det ger jag här ge en kort resumé av hans händelserika men korta liv - om ni till äventyrs inte orkar läsa den följande berättelsen som går mer in i detaljer.

Vi börjar med en poetisk bild av Alberts karaktär:

”Likt en stormfågel kanske bilden skall framstå. En persons ensliga flykt, skild från så många andra. En bild, som för den skarpsynte blir bilden av en man, ofta utan fast rot i både dikt och liv, utan ro eller vila. Men han är en verklig skald

om ock den skald som glömdes. Han är vildfågeln, men i hans diktning är ofta egna livet grundbotten. Blott genom att känna hans ensliga levnadslopp och söka förstå det, kan man rätt urskilja de stämningar, som uppenbara sig i dikten.

Öland och dess natur påstås giva oroligt lynne. Var detta lynne även Albert Erikssons, förenade det sig med en härsklustnad och kanske rent av oförmåga att lyda. Hjärtat var gott, det var Albert som kunnat ta av sig rocken för sin vän. Diktningen blev för honom ett medel att döva oron, striden inom honom. Diktningen var den enda ros, som ej för honom bar taggar. Vid den rosens doft kunde han vagga sin oro, sin lekamliga brist till sömns.”

När Sigurd Rydström steg upp i talarstolen i Norra Möckleby folkskola en dag i augusti 1928 – nästan på dagen 25 år efter Albert Erikssons bortgång – ville han för publiken fånga Alberts karaktär i orden ovan. Sigurd Rydström var en hembygdsvän av stora mått men även familjen Erikssons vän och hade under skoltiden varit klasskamrat med Alberts bror Hugo.

Rydström har verkligen fångat essensen i Alberts lynne: den orolige och godhjärtade ensamvargen som ville gå sin egen väg och bara lyda sin inre, obändiga röst. Hela livet stred Albert med pennan i hand och förvandlade allt han upplevde till poesi och prosa. Han började dikta och skriva i tidiga tonåren, först ungdomligt högtravande, senare i livet djupt känt, ofta med bitande ironi och humor. Skrivandet följde honom genom sorg och glädje.

Rydström använde i sitt föredrag uttrycket ‘Skalden som glömdes’, det epitet som myntades av Alberts ungdomsvän Ernst Ekman 1906 och som förföljt Albert i över hundra år nu. Det vore onekligen roligare och rättvisare om han kunde bli ihågkommen som ‘Ölandsskalden som vi alla minns’, åtminstone av oss som bor på Öland.

I det gamla svenska bondesamhället rådde ofta en djup oförståelse för människor som sprängde ramar och bröt sig ur det vedertagna. Många i bygden tyckte att Alberts far lantbrukaren var högfärdig med sin kunskapsörst och sina nymodigheter och tittade snett på Albert som läste böcker, diktade och skickades till Storskolan i Kalmar. Vad skulle det vara bra för? Än idag, så långt efter hans död, kan jag träffa på folk som tycker han var en slarver och folk som undrar hur jag kan vara intresserad av hans ”grötrim”.

*

Albert Eriksson föddes 1869 i Bettorp i Norra Möckleby, en öländsk bondson som i sitt korta liv kom att gästa tre vitt skilda världar: barndomsvärlden i ett traditionellt öländskt jordbruk, skolvärlden i en framstående kunskapsskola i Kalmar och journalistvärlden i Stockholm. De tidiga barndomsåren var lugna och trygga men snart seglade orosmoln upp som kulminerade i faderns konkurs. På grund av den tvingades Albert ge upp drömmen om att få bruka den egna öländska släktgården och mot alla odds - fattigdom, svält, oro och sjukdom – hitta andra försörjningsvägar än lantbrukarens.

Albert missade sin slutexamen i Storskolan i Kalmar men skoltiden hann dessförinnan ge honom utmärkta kunskaper i språk, framför allt tyska, litteratur och historia. Här på Storskolan vaknade han intellektuellt på allvar. På 1880-talet skördade han lagrar i skolans litterära gymnasieförbund N3 och tog till sig den tyske filosofen Friedrich Nietzsche som han såg som sin tvillingsjäl.

Albert blev den förste i landet att översätta Nietzsche till svenska (1897, delar av *Also sprach Zarathustra*, *Så talade Zarathustra*; originalutgåvan kom ut 1883-85), en översättning som rönt viss framgång och banade väg för hans vidare karriär inom tidningsvärlden. Kompositören Wilhelm Peterson-Berger kom sedan att ge ut flera av Alberts Nietzscheöversättningar i nytolkning i många upplagor; de tidiga med Alberts namn nämnt, de senare under enbart eget namn.

Alberts journalistbana i Stockholm började med en kort sejour som korrekturläsare på det kristna *Svenska Morgonbladet*. Den var väl inte riktigt Alberts arena, icketroende och oppositionell som han var. Därifrån gick han snabbt vidare till Svenska Dagbladet, SvD, där Ernest Thiel just var i färd med att rekonstruera tidningen som nu behövde anställa många nya krafter. Utöver slitet som journalist utsågs Albert till bibliotekarie för tidningens bibliotek, en syssla han hade föga fallenhet för. Hans anställning på SvD tog ett abrupt slut då han tillsammans med flera kollegor blev uppsagd från en dag till en annan. De avskedade gick ihop och tog initiativ till Sveriges första journalistförening, fröet till Svenska Journalistförbundet.

Vid sin död skrev Albert för Dagens Nyheter, DN. Hans alster som fri skribent på SvD och DN kännetecknas av välskrivna, ofta satiriska och humoristiska essäer och kåserier som ger pigga och livfulla bilder av den pulserande, snabbt växande storstaden Stockholm runt år 1900. Än idag kan Alberts berättelser i storstadspressen läsas med stor behållning. Innan han kommit så långt att han fick skriva någorlunda fritt hade han som alla andra murvlar tragglat igenom både korrektur- och utlandsavdelningarna på de olika redaktionerna.

Alberts humor och satiriska ådra togs till vara då han med hjälp av DN-kollegan, författaren och vännen Johan Levart kom i kontakt med Hasse Z(etterström), en av den då livaktiga svenska skämtpressens främsta redaktörer. Albert skrev ensam det första anspråkslösa numret av Grönköpings Veckoblad och var kanske också medskribent i ytterligare nummer.

Den värsta folkdödaren i Sverige och västeuropa i sent 1800-tal och några decennier in på 1900-talet var tuberkulos, tbc. Albert blev ett av miljontals offer. Vännen Johan Levart har gett en stark skildring av den sjuke Albert under tiden på DN: mager, spinkig med gulblekt skinn som knappt täckte benknotorna, lingula hårtestar över en vit panna och ljusa mustascher över tunna blå läppar. ”Ett underverk av fulhet”, skriver Levart.

När allt äntligen såg ljust ut för Albert Eriksson - nyligen förlovad, med en poesisamling nära tryck och med goda försörjningsmöjligheter inom Stockholms dags- och skämtpress - hann tuberkulosen ifatt honom och han dog 1903 på Sabbatsbergs tuberkulospaviljong i Stockholm, bara trettiofyra år gammal.

*

Alla som intresserat sig för Albert Erikssons livsöde trycker hårt på vilken tröstlös jämmerdal hans liv var. Visst, sorgeämnena i hans liv var många men man ska inte ta ifrån honom hans glädje. Glädjen i barndomens familjeliv och naturen på Öland, glädjen över nyvunna kunskaper i Kalmar, glädjen i att skriva, läsa och översätta och till slut glädjen i ömsesidig kärlek.

Säkert hade Albert Eriksson orsak att under sitt korta skiftande liv betänka ett citat från själsfränden Nietzsche: ”Den vars liv har ett *varför* kan stå ut med nästan vilket *hur* som helst”.

Alberts hembygd

Bettorp ligger på södra Öland en bit in på landet med Östersjön vid den öppna östra horisonten. I norr och öster finns byns åkermarker medan utmarkerna med hassel och björk ligger västerut, inåt land, och utgör en del av Mittlandsskogen. Socknens jordar är magrare än på Ölands västra sida och sockenborna var förr tvungna att lita till fisket som extra försörjning, något som den erikssonska familjen också gjorde. Som byn ser ut idag har den bevarat mycket av sin ålderdomliga prägel och bygatan är vacker med lador i skiftesverk, ibland på kallmur i kalksten, med gårdarna innanför. Ungefär likadant måste det ha sett ut när Albert växte upp och lekte med sina syskon och kamrater i gatan.

Alberts födelseår 1869 var Bettorp en stor by med elva gårdar, ett sextiotial bybor, gäss, höns, grisar, får, kor och arbetshästar. Nu var socknen som störst med nästan 1200 invånare. Över hela Öland föddes stora barnkullar och födelseöverskottet i Norra Möckleby låg på över 13 %. Det säger sig självt att de hemmansklyvda gårdarna till slut inte förmådde föda alla dessa barn. Snart stundar stora förändringar när utvandringen börjar ta fart. Fyra av Albert syskon – Carl, Gerda, Jenny och Hugo emigrerar till Nordamerika. Det sägs att Albert också ville ut men han kom bara till Kalmar (samma skröna brukar berättas om konstnären Ivan Hoflund från Gärdslösa).

Norra Möckleby var således en levande och folkrik bygd med kyrka och skola, bebodd av fiskande bönder och andra yrkesmän. I socknen fanns de hantverkare som behövdes i det dagliga: garvare, kopparslagare, skomakare, skraddare, sömmerska och syflickor, murare och snickare. Den hade också sin beskärda del av dagsverkare och hjälpredor av olika slag, kalaskokerskor och tröskfolk. Längst ner på rangskalan fanns de gamla, fattiga och jordlösa som bodde på malmarna.

Här på Ölands sydöstra sida levdes livet fortfarande långsamt och traditionellt utan alltför stora influenser utifrån. Men Alberts far hade drömmar om förändring och var genom sitt tidningsläsande fullt medveten om vad som hände utanför Öland i landet Sverige. Där hade en brytningstid inletts med många välkomna innovationer: tvåkammarriksdag, näringsfrihet och expansion i ekonomin tack vare tekniska landvinningar inom trä, järn och stål. Järnväg och telegraf hade börjat korta avstånden mellan människorna. Auktoriteterna som styrde svenskens vardagsliv och värderingar sen länge - kungahuset, adeln och enhetskyrkan – började ifrågasättas.

Väckelsen grep omkring sig och de sociala frågorna kom äntligen upp på agendan: ohälsa, fattigdom, social misär, superi och prostitution. Kvinnofrågan tog fart och litteraturen och journalistiken bröt ny mark medan en blomstrande skämtpress högljutt kritiserade och ironiserade de nya strömningarna. I denna turbulens av motsättningar, utveckling och framtidstro kom Albert senare att leva som vuxen under sina tio år i Stockholm. Kanske kan man lite hårddraget säga att Alberts livsbana utspelade sig mitt i övergången mellan nedmonteringen av det gamla Sverige och introduktionen av det nya Sverige.

Familjen Eriksson på Bettorp nr 3

Låt oss först ta en titt på Alberts närmaste familj. Vi börjar med mamma Kristina.

Alberts mor Kristina Andersdotter kom från Dörby i Norra Möckleby, ett stycke söderut från Bettorp. Hon var bonddotter, född 1847, och piga i Dörby då hon gifte sig med Erik Petter Larsson vid midsommar 1868. Hennes föräldrar var Anders Abrahamsson (f 1795) och Lisa Månsdotter (f 1802).

På det enda fotot jag känner till av mamma Kristina ser vi en allvarlig kvinna med mittbenat hår i en tunn fläta virad runt huvudet, kamébrosch i halsgropen och en lång halskedja. Hon blev ju bara fyrtiofyra år och kan väl vara runt fyrtio år på bilden. Klänningen i ett stadigt mörkt ylletyg har en enkel spetsfichy vid halsen och knappar fram. Det är svårt att bilda sig en uppfattning om människan Kristina bara utifrån bilden men enligt familjens vän Sigurd Rydström var hon en rikt begåvad kvinna. Vi får väl förmoda att hon matchade sin begåvade man väl.

Albert är rätt förtegen om sin mamma så det är svårt att få en fyllig bild av henne. Journalisten och poeten Ernst Ekman som var Alberts bästa vän under några år omtalar att Albert älskade sin mor högt och aldrig kom över hennes död (precis som vännen Ernst själv aldrig kom över sin egen fars, rektorn i Borgholm, Ernst L. Ekmans, död). Vi vet att Albert läste högt för sin mor så ofta han kunde under hennes sjukdomstid - hon led av hjärtbesvär - och det sägs att hon dog i hans armar.

Idag finns det bara två aktstycken av Alberts hand där modern nämns, prosaberättelsen *Sill på en söndag*, skriven efter hennes död i maj 1892 och en odaterad dikt, *Jag såg de andra gråta*.

Sill på en söndag är en monolog, riktad till en ensam sill på en tallrik. Denna sill är Alberts söndagsmiddag – och som vi alla vet även sinnebilden för fattigdom. Albert frågar sig vem som vill äta sill på en söndag; det ofrånkomliga svaret blir att när hungern härjar i ens kropp slinker även en sill ner.

Alberts sillbetraktelse spinner vidare: det är ju vilodag och då förväntas han enligt tidens bruk vara klädd i svart, en sedvänja han avskyr. På moderns begravning, skriver han, hade han visserligen lånat ett par svarta byxor men i övrigt var han klädd i grått. Men sill hade de sluppit på begravningsmiddagen; då stod oxkött på bordet.

Som brukligt var förr låg modern på lit de parade i hemmet. Eftersom det var en fin vårdag stod kistan med den döda till allmän beskådning utomhus på familjens arrendegård i Sörby i Gärdslösa dit de flyttat efter konkursen i Bettorp. Släkt och vänner trängdes gråtande kring henne innan locket skruvades på. Men Albert grät inte, han misstror dem som gråter: ...”alla gräto över sig själva, gräto av rädsla för döden”, och så slutar berättelsen.

I dikten *Jag såg de andra gråta* står Albert vid moderns kista och vägrar gråta trots att hans hjärta är krossat: ” jag har ej råd att skämma ut min dag / ett osett gudaspöke till behag”.

*

Alberts far Erik Petter (stavas Peter i dopattesten) Larsson var född 1843 i Bettorp och hemmansägare. Han brukade gården Bettorp nr 3, den ostligaste i byn, tillsammans med sina föräldrar.

Erik Petter hade en egenhet: han läste en massa och ville sprida bildning och läskunnighet i sin socken. Utöver böckerna i det egna biblioteket prenumererade han redan på 1870-talet på olika tidningar som han sedan delade ut till sina medbönder runt omkring i byarna. De ansåg honom för högfärdstokig, för i hemmet i Bettorp fanns dessutom både ett litet piano och en elegant körvagn, något som väl saknades i de flesta bondhem vid den här tiden. Pianot trakterades av kvinnorna i familjen medan Erik Petter spelade fiol efter vad vi kan läsa i Alberts dikt *Höstkväll*: ”Nu sjönk hon bak ladutaket. / Farväl du kungliga sol! / I köket sitter min fader och spelar på fiol.”

Erik Petter var således ingen vanlig bonde som bara hade sådd och skörd för ögonen. Nej, genom tidningarna - som han tycks ha lusläst - såg han vad som hände ute i samhället och förstod att livet i socknen låg hopplöst efter. Han var uppfylld av ett ovanligt nit att förbättra allt i stort som smått, arbetade ofta i motvind men lät sig inte nedslås. Enligt vännen Sigurd Rydström hade Erik Petter ända upp i ålderdomen (han dog 1928) ett spänstigt sinne och gott förstånd. Han ”har haft och har ett mycket gott huvud”, skriver Sigurd Rydström. Vid åttio års ålder, 1923, var han en bräcklig man med lutande gång. De många dödsfallen i familjen hade tagit ut sin tribut och vid hans bortgång fanns bara en dotter kvar. I hela sitt liv, säger Sigurd Rydström, fick Erik Petter strida mot ”åtlöje och egennyttia” bland bönderna i socknen som såg på hans utvecklingsiver med äkta öländsk skepsis.

Erik Petter var ofta före sin tid. På 1870-talet pläderade han för en småskola i socknen men det dröjde till 1885 innan den blev verklighet. Han ville ha en järnväg på Öland (kom först 1909), var under många år socknens revisor, arbetade för ett tilltänkt sockenbibliotek (kom till stånd 1910), var korpral i Norra Möckleby skytteförening och stod i spetsen för socknens nya skogsplantering.

Erik Petters livsresa innebar verkligen en social resa: från att ha varit ägare till Bettorp nr 3 blev han arrendator och sedan arbetare och till slut åter igen gårdsägare då han köpte tillbaka gården i Bettorp år 1901-02.

*

Om Erik Petters föräldrar vet jag mindre. Alberts farmor Sara Eriksdotter och farfar Lars Pet(t)er Petersson (han var från Glömminge) var båda födda 1814 och gifte sig 1842. På Lars Petters sida tycks det ha funnits ”resurser”. Morgongåvan till Sara bestod av 50 lod silver och 3 Sp(ecie) Ducater, det vill säga lite över sex och ett halvt hekto silver (ca 20 000 kr idag) och tre gulddukater till ett värde av ungefär 25 500 kr i dagens värde.

Både Sara och Lars Petter levde till hög ålder; Sara gick bort 1897 och Lars Petter i december 1902, bara några veckor efter att Alberts far fått lagfart på återköpet av fädernegården i Bettorp. Lars Petter kallas i dödboken för ”sinnessjuk undantagsman”, död av ålderdomssvagheter. Troligen var han dement.

Som femtonåring fångade Albert sin farfar på kornet i en rolig liten dikt, *En typ*. I dikten är farfar fortfarande kry vid sjuttio års ålder, snickrar en del och tar sig en sup då och då. Han skryter lite inför drängar och pigor om hur tjusig han var som ung, omedveten om att de skrattar bakom hans rygg. Vid ett tillfälle får barnet Albert se sin farfar i sorgklädsel - skörtrock och skorshatt med florshuva - och förstår inte bättre än att skratta åt utstyrseln och farfar tar illa vid sig:

Då blev han arg och skamsen och röd,
och drog sina färde i mak,
gick hem och vrok sig och snarkade
så att det sjöng i väggar och tak.

*

Kristinas och Erik Petters barnaskara fylldes på efter hand. Närmast Albert kom systemen Jenny Theresia Elise (f 1871) och därefter i en jämn ström Karl Gustaf Teodor (f 1874), Gerda Serafia Kristina (f 1878), Mathilda Augusta Robertina (f 1881, död av slag 1889) och Albin Victor Hugo (f 1883). Ibland nämns en syster med namnet Linda i källorna. Hon omskrivs som ”död späd”. Jag har inte lyckats hitta henne i någon födelse- eller dödbok än.

Konstnärligheten i den erikssonska syskonskaran var påfallande. Albert och Jenny diktade, Karl och Hugo tecknade och målade. Albert var också en utmärkt tecknare vilket fick honom att senare i livet överväga att bli teckningslärare.

Något lite kan jag berätta om syskonen men deras levnadsöden skulle väl egentligen utforskas närmare vid tillfälle.

Systemen Jenny var ett vackert barn och liksom Albert rödlätt. Hon hade ljust lockigt hår i kopparton och liknas av familjevänner Sigurd Rydström vid de vackra kvinnorna den italienske 1500-talskonstnären Tizian porträtterade i sina målningar. Skolflickan Jenny hade tindrande ögon och ”solen bodde i dem, liksom i hennes fläta”, säger Rydström. Albert och Jenny stod varandra nära. Till henne dedicerade han några av sina första dikter när han var sexton år.

Efter faderns konkurs utvandrade Jenny till Nordamerika. Jag vet inte var hon tillbringade sin första tid därute men i Staternas federala folkräkning för 1910 hittar jag henne och hennes familj i ett villakvarter på Oakland Ward i Alameda, Kalifornien. Hon var gift med den nio år yngre Simon Harry Maxwell som jobbade på Electric Light Factory. De hade två barn, dottern Marguerite, nästan två år gammal, och sonen Carl som inte fyllt ett år än.

Tio år senare hittar jag familjen i Laramie, Wyoming. Men den sjukdom som tog flera av syskonen hann ifatt även Jenny. Hon dog i tbc den 16 juni 1925, 54 år gammal, utan att ha återsett Öland. Lillasystemen Gerda, även hon utvandrad till Nord-Amerika, hann inte fram i tid till sanatoriet där Jenny vårdades.

Jennie, som hon skrev sig därute, var varmt religiös och liksom Albert poetiskt lagd. Hon skrev dikter som hon fick publicerade i den svenskamerikanska pressen över there. Det fanns en uppsjö av sådana tidningar att välja mellan: *Svenska Amerikanaren*, *Nordstjernen*, *Gamla och Nya Hemlandet* och flera andra.

*

Brodern Karl (ibland Carl) hyste konstnärsdrömmar och reste efter faderns konkurs till Stockholm. Han fick arbete på en stor dekorationsverkstad för tio kronor i veckan och gick kvällskurser på Tekniska institutet för att förkovra sig i konstens labyrinter. Han tvekade inte att ta emot Albert i Stockholm när även han flytt Öland efter moderns död. Tillsammans hankade de sig fram en tid på de tio kronorna och den potatisfadern skickade till dem från

Öland. Ibland förknippas Karl med konstnärgruppen De frie som brukade ställa ut på Hallins Konsthandel på Drottninggatan i Stockholm.

Enligt Alberts ungdomsvän Ernst Ekman ställde Karl ut några verk en gång på ”De fries utställning”. Ett av motiven var en kräfte. Ernst Ekman berättar om kräftans vidare öde hemma i kammaren hos Karl och Albert:

”Carl hade köpt en kokt kräfte, och med denna som modell hade han målat stilleben så länge dagern räckte. Nu skulle kräftan delas och ätas - det var festen. Och det *var* fest för dem, och aftonen blev mycket angenäm.”

Karl insåg efter några svältår i Stockholm att han var tvungen att emigrera för att försöka överleva. Han for till Nordamerika där han dog av tbc i unga år.

*

Syskonen Gerda och Hugo emigrerade också till Nordamerika. Gerda som jobbade i hushåll där ute var hemma och hälsade på en eller ett par gånger men stannade inte på Öland. Det berättar Arne Karlsson i Norra Möckleby och Gunilla Alfredsson i Färjestaden (släkt med den erikssonska familjen) när jag pratat med dem. Arne blev vid ett års ålder fosterbarn i Norra Möckleby. Han fick då en ”ölandsfarmor”, Alberts kusin Selma, som också sägs ha varit litterat och en duktig diktare. Enligt Arne Karlsson fanns en gång en stor brevväxling mellan kusinerna Gerda i USA och Selma på Öland men den har gått förlorad. Arne minns brevsamlingen och sa när vi träffades 2015 att ”så här många brev var det” och måttar med händerna en försvarlig höjd, 15-20 centimeter.

Brodern Hugos drömmar om ett bra liv i Nordamerika krossades alltför fort. Vid en tågresa strax efter ankomsten till New York massakrerades han till döds när tåget råkade ut för en olycka. Hugo var den ende av passagerarna som dog vid olyckstillfället.

”Det är tragiskt, då för en gammal ensam fader det ena rikt begåvade barnet rycks bort efter det andra”, skriver Sigurd Rydström.

Alberts barndom, sedd genom egna och andras ögon

För att skapa sig en bild av Alberts barndom får vi gå till vad Albert själv berättat i brev, artiklar och berättelser och vad andra har sagt om honom i tryckta och otryckta källor.

När Albert föddes den 15 november 1868 förlöstes han av ett examinerat förlossningsbiträde; en nymodighet som socknen kunde tacka Alberts far för. Bland alla välsignelsebringande uppgifter Erik Petter verkade för i sin socken var detta en: att få bort de utbildade jordemödrarna som ofta brast i kompetens och dessutom ibland agerade änglamakerskor. Albert vaccinerades också mot koppor vid födseln. När han döptes var det som brukligt förr många dopvittnen närvarande, släktingar, drängar och pigor.

Från Alberts tidiga barndomsår finns en liten paschas som familjens vän Sigurd Rydström återgett:

Albert hade i fyra-fem-årsåldern snappat upp ett ordspråk, ”Prästen å hunn, di föö´e sej me mun”, ”Prästen och hunden, de föder sig med munnen”. Han var omvittnat glad i språk redan

nu, pratade mycket, prövade nya ord och gjorde om ord i en aldrig sinande ström. Nu hade han fått tag i ett ordspråk som han bara väntade på att få använda.

Tillfället kom vid ett läsmöte hemma på gården. Efter att ha stirrat på prästen en lång stund sa den lille Albert: ”Prästen å hunn, di föö´e sej me mun”. Hur detta togs upp förmåler inte historien. Sigurd Rydström berättar också i ett brev från 1923 att Albert en period under småbarnsåren hade idén att sätta ändelsen -om efter alla substantiv: farom, morom, mannom...”

*

Men det hände något i Alberts unga år. Det livliga pratglada barnet slutade plötsligt prata och blev tystlåten och blyg. Hur gammal han var när det hände vet vi inte. Först som vuxen berättar han i ett brev till en vän om tillfället då ”pigana lockade mig ´den Gang da jeg var meget lille´”. Citatet är hämtat från den danske poeten Jens Baggesens välkända poem ”Da jeg var lille”, som börjar ”Det var en tid, da jeg var meget lille / Min hele kropp var kun en Alen lang”. Det bevarade brevcitatet som börjar högst upp på en sida lyder: ...”den Sporten aus, då pigana lockade mig ´den Gang da jeg var meget lille´”. Brevsidan före citatet saknas och där får vi tänka oss att det stod ”übte den (Sporten aus)”, det vill säga: pigana utövade den sporten som består i att locka ett barn till oönskad intimitet. Genom att använda danska och tyska försöker Albert fjärma sig från händelsen eftersom den var så skambelagd.

Albert skriver vidare i brevet att pigans övergrepp var orsaken till att han ”var som han var och han svär som han svär”. Han säger att skamkänslan - själv kallar han den ”blygsamhetskänslan” - sedan dess varit hans ”sköld, salighetshorn och beskydd, ett förbannat beskydd, som skyddar människan från att fylla sin bestämmelse”. Den påtvingade intimiteten måste ha vänt upp och ner på hela hans barnvärld.

Övergreppet har haft avgörande betydelse för Alberts svårigheter i livet, kanske särskilt med kvinnor, och hindrat honom från att ”fylla sin bestämmelse”. Tänker han på att han aldrig fick bli familjefar? Det dröjde länge innan det krossade självförtroendet var så pass läkt att han vågade ingå en längre allvarlig förbindelse med en kvinna.

*

Redan i barndomen blev kristendomen en stötesten för Albert. Syskonskaran uppfostrades enligt tidens sed efter religiösa normer. Den kristna läran var fortfarande fast förankrad i det svenska samhället och genomsyrade allt. Väckelsen grep också omkring sig i landet under Alberts uppväxtår och lämnade ingen oberörd. Alberts föräldrar tycks ha varit toleranta inför väckelseidéerna. En gång när Albert låg sjuk i kärlekssorg under skoltiden i Kalmar skickade de efter en väckelsepredikant till hans hjälp, men ”Albert var otidig mot prästmannen och föräldrarna grät och skämdes över sin förstfödde”. Särskilt Kalmar var ju ett högsäte för väckelserörelsen. I Norra Möckleby har jag bara stött på en enda läsare i källorna. Det var inhysesmannen Olof Jonsson i Bostorp som verkligen tog sin tro på allvar: han var ”en ivrig Läsare, varför han ansåg varje livets oskyldigaste njutning och glädje för synd”.

I hemmet i Bettorp var söndagarna en långdragen historia för barnen. Albert skriver i den självbiografiska berättelsen *En skärgårdstur i regn* från Stockholmsåren:

”Då jag var så liten att jag ännu icke kunde skilja helg och söcken, blev jag av mina föräldrar hemma i byn förbjuden att om söndagarna skära i trä och vissla. Det var nämligen synd och på böndagarna var det till och med fyrdubbel synd”.

Och i berättelsen *Självbespeglings* skriver han:

”Jag har aldrig varit kristen. Under mina första år gled kristendomen förbi mig oförstådd, endast kvarlämnande en gnagande fruktan för helvetet, vilken avpressade mig mången innerlig bön till en gud, som icke bodde inom mig, men svävade över mig som en demon med hämnens flammande svärd”.

Som vi kommer att se skakade Albert ändå aldrig slutgiltigt av sig den tro han fått med sig från barndomen. Han ville som ung och vuxen *framstå* som en modern ateist. Men när livet blev honom övermäktigt trillade han tillbaka i en famlande gudstro där han åter igen ropar till Gud om hjälp.

Men konfirmerad tycks han ha blivit trots allt och hans konfirmationsbibel finns kvar än idag hos en släkting i Färjestaden. Då hade kanske hämnarens bild bleknat men han gick fram utan att tro, säger han. Han berättar att han under läsningen för prästen vande sig vid att svära; ett oskick som sedan följde honom genom livet.

Alberts namn finns så vitt jag kan se inte med bland konfirmationsbarnen i Norra Möcklebys kyrkböcker och man kan undra varför. Slarv av kyrkoherde Herlin? Knappast. Förmodligen hjälpte Herlin honom privat, precis som han senare hjälpte honom till Storskolan. Vi ska återkomma till Herlin och hans inflytande över Alberts ungdomsår.

*

På samma vis som religionen var en integrerad del av den erikssonska familjens vardag var även folktron levande i hemmet. Det var mest pigorna på gården som såg till att barnen Eriksson fick sin beskärda del av berättelser om knytt och oknytt.

Pigorna skrämde dem med svarta hunden med sitt eldröda gap (ett vanligt återkommande, inte bara öländskt monster som vi stöter på lite överallt i öns socknar) och drunknade människor som återuppstått, med sjötång i händerna och håret klabbigt av saltvatten. Och vid midnatt kunde man se självspillingar med uppspärade ögon som smög ut och in genom kyrkogårdsmuren med snaran om halsen och tungan hängande långt ner på bröstet.

Men när hästarna blev oroliga vid kyrkogården och pigorna sa att de kunde känna av spökenas närvaro, då morskade Albert upp sig och påpekade att hästarna bara ryggade för stanken som kom från det närliggande garveriet.

Alberts egen livliga barnfantasi skrämde också livet ur honom själv: en vinglös väderkvarn blev i skymningen en storgumman utan huvud, ett kärr där fullmånen plötsligt speglade sig under en nattlig promenad i sjömarkerna fick hjärtat att hoppa upp i halsen...

Alvarmarker fick honom också att rysa, särskilt om det var mörkt. ”Vill du skrämma mig med en spökhistoria, så kom ej med kyrkgår'n och klockarens märr”, skrev han, nej, det dög inte, det han var livrädd för var *alvaret* och dess stora skrämmande ödslighet. Ett annat rysligt

ställe han ibland uppsökte var ”Katthålan” i Bettorps mosse där sockenborna brukade dränka kattungar, men där en ung flicka också dränkt sig en mörk natt.

*

Många av Alberts vuxenminnen gick tillbaka till barndomen. Bland annat berättar han en gång i ett kåseri i Svenska Dagbladet om när han som tioåring var med på rapphönsjakt på gårdens marker. Hans uppgift var att bära den jagande grosshandlarens stora jaktväska. Rapphönsen försökte gömma sig i potatisblasten och låg ”som rader av grå bollar i potatisfårorna”. Grosshandlaren sköt hej vilt omkring sig och väskan på den tioårige Alberts rygg blev bara tyngre och tyngre. Allt eftersom väskan fylldes på blev det allt svårare för gossen att kravla sig över ”de utmärkta öländska rullstensmurarna”.

Till hans förskräckelse levde ibland någon rapphöna upp igen där inne i väskan och då tog grosshandlaren den skadskjutna fågeln och drämde den i en sten så att blodet stänkte. Tjugo år senare skriver Albert: ”Det kändes som om han tagit mitt tioåriga hjärta och slagit det i stenen...” Han deltog aldrig mer i en jakt.

I ett annat kåseri i samma tidning berättar Albert om hur barnen och ungdomarna i socknen kom över tidens lösgodis: frukt. Många moderna människor aktar numera ett fruktträd för nästan intet men det fanns en tid då frukt var eftertraktad och man var tvungen att ”palla” den om man inte hade godsakerna i sin egen trädgård.

”Jag har själv stulit äpplen och plommon i min barndom - det var vanligt i min hembygd. Man sydde ihop ett par lakan, gick ut på ängarna en natt, tog sina egna eller grannens hästar, red till närmaste by i grannsocknen - det är icke hederligt att stjäla frukt inom sin egen socken - klev över den rikaste bondens trädgårdsmur, skakade lakanen full med äpplen och päron och red iväg med skörden. Möjligen fick man en del saltkorn ur en hagelbössa i någon kroppsdel, men det gjorde blott nöjet litet mera spännande”.

Albert i sockenskolan

Man kan undra var och hur Albert fick sina första lärospån hemma i Norra Möckleby. Var lärde han sig läsa, skriva och räkna?

Först några ord om skolfrågan i Norra Möckleby. Den var en av de långgrandigaste på ön: argumenten var att bönderna inte ville ha någon skola för barnen behövdes i arbetet hemma och det fanns inga pengar till någon skola. Men till slut, åtta år efter att folkskolestadgan genomförts stod ett skolhus färdigt söder om kyrkan år 1850.

Den förste skolläraren var klockaren och kantorn Sven August Lindell från Kranklösa vid Ljungbyholm. Någon skolexamen hade han inte (folkskoleseminarierna startade först 1862 i Sverige) och frågan om hans pedagogiska färdigheter får vi lämna öppen. När Lundell inte hade fullt upp med skola, läsmöten, klockringning och orgelspel var han också en tid ansvarig för socknens poststation. När det gällde skolan fick han hela tiden slåss för sina rättigheter till en dräglig försörjning eftersom många sockenbor ansåg honom mer eller mindre överflödigt i rollen som lärare. Hans årslön var under ständig diskussion och han förväntades klara sig på 53 Riksdaler och 16 Skilling Banco i kontanter, därtill åtta tunnor råg och korn och fyra famnar virke. Lundell tjänade skolan i nästan femtio år och var Alberts ende lärare under skoltiden i socknen.

Carl Gustaf Herlin var kyrkoherde i Norra Möckleby 1882-1885. Han kallar skolfrågan för ”en verklig livsfråga för denna församling”. Detta trots att folkskolan funnits så länge i socknen. Nu var det tal om en småskola, en idé som Herlin naturligtvis stödde. Alberts far var också en av förespråkarna men de flesta bönder vrenskades och tyckte det var onödigt. Skolgången i Norra Möckleby folkskola var - som runtom på den svenska landsbygden vid den här tiden - ytterligt bristfällig, fortsätter Herlin. Barnen kom i skola alldeles för sent, de arbetade hemma och kom i bästa fall till lärosätet vid kyrkan i tioårsåldern.

Många föräldrar struntade i folkskolestadgan och dess regler. Själva hade de kanske en gång fått sporadisk undervisning av en kringvandrande lärare och tyckt att det räckt bra för deras behov. Därför behöll de barnen hemma och lät dem undervisas av någon vuxen läskunnig i hemmet eller i byn. Resultatet av hemmaläsningen var förödande, klagar Herlin, och ”består i lyckligaste fall i mekanisk innanläsning samt i utanläsning av katekesen”.

*

Till skolan vid kyrkan traskade Albert iväg en morgon i februari 1878. Han var nio år och skolvägen var inte alltför betungande, ett par kilometer från byn över landborgen till kyrkan. Man kan undra vad han tänkte där han gick? Förmodligen kunde han redan läsa och skriva och tyckte kanske skolan var onödig för hans del.

Albert stannade pliktskyldigt i skolan denna första dag, men den verkar inte ha gett honom mersmak för sedan återkom han inte mer den terminen! På fem och ett halvt år fanns han i skolan totalt cirka 200 dagar vilket väl knappast kan ses som ett tecken på omåttlig bildningstörst. Och ändå var terminerna rätt korta på Alberts tid. Skolåret hade vinteruppehåll december och januari, och sommarledigt i juli och augusti då många barn var behjälpliga i jordbruket. Orsaken till Alberts bortovaro förklaras inte närmare, ibland är han sjuk en dag eller två, ibland är han ”frånvarande utan tillstånd”, någon dag är det snöyra. Bästa närvaron har han i slutet av skoltiden och det är förmodligen kyrkoherde Herlins förtjänst. Albert skulle ju till Storskolan i Kalmar och måste förberedas i en hast. Vårterminen 1883 blev Alberts sista i folkskolan.

Kanske har de långa frånvaroperioderna en enkel förklaring. Det sägs ibland att Albert hade informator under skolåren men någon person med den titeln fanns aldrig på gården. Förmodligen undervisades han helt enkelt privat i hemmet när han inte var i skolan. Erik Petter var ju synnerligen läskunnig men hade nog inte så mycket tid till övers. Enligt en muntlig tradition skulle hans privatlärare vara kyrkoherde Herlin, vilket väl verkar troligt. Herlin var precis som Erik Petter en bildningsapostel av stora mått och undervisade bland andra sin egen dotter Anna Magdalena i hemmet. Kanske tog han sig an Albert också?

Tyvärr saknas examens katalogen för Norra Möckleby folkskola åren 1877-1884 så vi vet inte hur Albert presterade i skolan. Det vi däremot vet är att han var tvungen att kunna läsa, skriva och räkna väl, och ha god kännedom om Kristendom och Geografi för att komma in i Storskolan. Betyg gavs i sockenskolan i bokstavsskala, a, b eller c, så Alberts måste ha haft a eller b i de ämnena. Han läste också Historia, Geometri och Grammatik i sockenskolan, men de bedömdes alltså inte vara lika viktiga för att komma in vid lärosätet i Kalmar.

Funderingar kring Alberts läsande som ung

Albert hade läslust tidigt och förmodligen påverkades han också av faderns bildningstörst. Tidningar - exakt vilka vet vi inte - fanns ju i hemmet och för Sigurd Rydström berättade Alberts far på äldre dar att "dåtidens skalder" fanns samlade i hans bibliotek, något som var högst ovanligt i ett bondhem vid den tiden. Det var lätt att få tag på litteratur under andra hälften av 1800-talet. De populäraste författarnas verk - både svenska och utländska - översattes och gavs ut i enkla häften till billigt pris, så kallade "öreskrifter". Lars Johan Hierta, Aftonbladets grundare, var en av de största "öreskrift"-utgivarna. Svenska folket var ju nu, tack vare folkskolan, ett läskunnigt folk och läsmarknaden var enorm.

Författaren Carl Jonas Love Almqvist säger i *Den svenska fattigdomens betydelse* från 1838 att "till bondfolket tränger ingen annan skrift ännu, än psalmboken, katekesen och stundom bibeln: ganska väl att likväl de tränga dit". Så såg det nog ut i de flesta bondhem även när Albert var barn. Christian Scriver's andaktsbok *Själaskatt* var också omåttligt populär trots att den hade flera århundraden på nacken.

*

Vilka författare menade då Erik Petter fanns i det erikssonska hemmet? Ja, det får bli spekulationer: förmodligen gäller det det "äldre" gardet stora män som Tegnér, Geijer, Runeberg, Topelius, Snoilsky, Almqvist och Blanche. Vem vet, kanske fanns kvinnliga författare som Flygare-Carlén och Fredrika Bremer där också? Bland utländska namn måste ju fransmannen Victor Hugo ha lästs i hemmet eftersom Erik Petter och Kristina döpte ett av sina barn efter honom. Bland öreskrifterna fanns även klassikerna Alexandre Dumas, Conan Doyle, Jules Verne och Charles Dickens; men om de fanns i Alberts barndomshem lär vi aldrig få veta.

En författare som vi däremot vet fanns i Erik Petters boksamling var svensken Wilhelm von Braun, vars namn väl är helt bortglömt idag. I sin poesi blandade von Braun humor och allvar och kunde stundom bli tämligen grovkornig. Han stormade mot romantikens känslopjunk och ironiserade över lärt folk, kyrkan och kungahuset. Von Braun var en poet helt i den unge Alberts smak. Han läste hans dikter, "vilket gjort mig en smula frivol, något som doldes av min blyga tafatthet". En annan författare som säkerligen också fanns i Erik Petters hem var skåningen Pehr Thomasson, idag lika bortglömd som von Braun. Thomasson förebådade åttiotalisterna när han i sina böcker beskrev svenskarnas sociala misär, framför allt i *En arbetares lefnadsöden eller Slaflivet i Sverige* som kom ut första gången 1859. Thomassons upplagor och läsekrets övertrumpade vida August Strindbergs.

Albert bläddrade och läste säkerligen en del i faderns böcker men enligt honom själv var det mest indianböcker, sjöromaner och "åbergare" som lockade honom som barn och ung. Den tidens pojkböcker skrevs av James Fenimore Cooper (*Den siste mohikanen*) och den engelske sjökaptenen Fredrick Marryat, kanske mest känd för *Sjöofficern* och böckerna om Jakob Ärlig och Peter Simpel (det var för övrigt Fredricks bror Horace Marryat som skrev *Ett år i Sverige* (1863) där han bland annat berättar om sina upplevelser från en resa på Öland).

"Åbergarna" skrevs av Jon Olof Åberg, prästson och öläanning, född i Ås 1843. Han hade, liksom Albert senare, gått i Storskolan i Kalmar men slutat för tidigt, överårig och utan examen. Åberg började i stället skriva historiska äventyrsböcker - ibland med handlingen förlagd till Öland - och kom under sitt liv fram till sin död 1898 att publicera över två hundra titlar. De gick under namnet "åbergare" och slukades av både gammal och ung.

Kände Albert till Stagnelius, undrar några. Säkerligen. Ingen har väl direkt funderat på vad Albert känt inför denne romantikens store diktare som föddes drygt sjuttio år före Albert, bara ett par socknar bort, i Gärdslösa. I Alberts efterlämnade papper finns inga referenser till Stagnelius, vilket knappast är förvånande när man vet att han inte tilltalades av romantiska utgjutelser. Även om de båda drevs av starka lidelser och heta känslouttryck så slutar likheterna där. Att över huvud taget nämna Albert Eriksson och Erik Johan Stagnelius i samma mening får nog en och annan Stagneliuskännare att ta sig för pannan...

*

Erik Petter berättade för vännen Sigurd Rydström på 1920-talet att det huserade ett litet litterärt sällskap på gården i Bettorp när Albert var ung. Det bestod av Albert, hans två kusiner Selma och Tilda Knutsson och några andra ungdomar som samlades där om somrarna. ”Där skrevs vers, där förelästes och där spelades piano”, skriver Wanja Bengtsson i *Norra Möckleby – en ölandssocken förr och nu*. Det behövs inte mycket fantasi för att se det hela framför sig: i den vackra trädgården läser Albert, syskon, kusiner och andra vänner sina dikter och diskuterar vad de skrivit under musik och skratt. Alberts mamma eller någon av flickorna trakterade pianot och Erik Petter bidrog med fiolspel. Man kan undra vad grannarna sade. Något om att, hu, så där ska väl inte bönder uppföra sig?

Det sägs - men om det är sant vet jag inte - att författaren Gustaf af Geijerstam någonstans i sin digra produktion berättar om Alberts kusin Tilda. Träffade han henne vid någon av sina många ölandsvistelser? Trots genomläsning av otaliga berättelser med öländskt stoff ur Geijerstams väldiga författarskap har jag aldrig lyckats lista ut vilken passus eller berättelse som handlar om Tilda Knutsson. Geijerstam har ju skrivit om flera öländska kvinnoöden, de flesta hämtade ur verkligheten och skildrade med verklig medkänsla (här kommer jag osökt att tänka på berättelsen *Bort* ur novellsamlingen *Tills vidare* från 1887). För öläningar som gillar hemöns historia är Geijerstam annars mest känd för *Kronofogdens berättelser*, där han bland annat skildrar det grymma fadermordet i Övra Bägby i Gärdslösa 1844.

Fädernegården i dikt och verklighet

På Öland är Albert mest känd för sin dikt *Fädernegården* som skildrar Bettorp nr 3 sedan den nye ägaren tagit över efter faderns konkurs.

Fädernegårdens ägarlängd från mitten av 1700-talet ser ut så här: förste ägaren var Bengt Ericsson, född 1736. Hans son Eric Bengtsson, född 1785, tog över efter sin far. Han levde fortfarande på gården när Albert föddes och dog när Albert var tre år. Det berättas att Eric Bengtsson var den lille Alberts förebild; han följde honom i fotspåren var han än gick. Därefter övertogs gården av Eric Bengtssons dotter Sara Ericsdotter, född 1814, och gift med Lars Peter Petersson, Alberts farfar. Deras son Erik Petter var Alberts far. Under Alberts uppväxt var gården på 3/8 mantal och dessutom brukade Erik Petter tidvis 1/4 mantal på Bettorp nr 1, ägd av Per Svensson.

Gårdens ekonomi hade gått upp och ner decennierna före Alberts födelse. På hela Öland var jordbruket eftersatt sedan länge på grund av den kungliga djurgårdsinrättningen som lagt en död hand över utvecklingen. Alberts farfar och farmorsfar hade klarat gården igenom missväxtåren på 1840-talet när Alberts far var liten. 1850-talets första år kom med goda skördar men på 1860-talet sjönk spannmålspriserna. Vid Alberts födelse hade öläningarna

just genomlevt de förödande nödåren 1867 och 1868; det första året med dåliga skördar, det andra med total missväxt. Efter torrsummarens 1868 fick socknen söka hjälp hos staten för att klara inhysesjonens överlevnad. Vintern blev svår men bönderna klarade sig med ett nödrop och sockenmagasinet i Norra Möckleby var aldrig helt uttrakat till skillnad från många andra magasin på ön.

*

Här på gården som familjen var så stolt över hade Albert levt sin barndom och tidiga ungdom med farföräldrar, föräldrar och en stor syskonskara. Gården hade klarat kriserna och var någorlunda välbeställd decennierna före konkursen 1888-90 och hade mycket tjänstefolk, runt tio-tolv pigor och drängar som mest.

När Albert var barn fanns det två boningshus på gården: en huvudbyggnad från 1850-talet och i vinkel mot den ett äldre boningshus som tjänade som undantag. Där bodde farföräldrarna och när Albert var liten farmoderns far Eric Bengtsson. Som vi kan se av ett foto från 1880-talet i Norra Möckleby sockenbok från 1978 - där förresten Alberts far och farfar finns med, om än något suddiga i konturerna - torde det äldre boningshuset vara byggt i tidigt 1800-tal. Det är ett högt "smålandshus" i oklätt skiftesverk med torvtak, vacker dubbeldörr med snidad omfattning i trä, spröjsat ljusinsläpp ovanför dörren och en låg kalkstenstrappa. Ingen vet riktigt när det revs men på ett foto från 1960-talet ligger en låg länga under sadeltak på det gamla husets plats. Längan finns kvar idag men är något förändrad och inredd till boende.

Huvudbyggnaden som Albert växte upp i finns också kvar, ett hus under brutet tak med veranda. Med tiden, kanske på 1950-talet, renoverade de dåvarande ägarna och bytte timmerstommens plankklädsel mot eternitplattor och tog upp fönsterkuper i takfallet.

Till gården hörde en lite rufsig men vacker trädgård. I minnets ljus framstår den för Albert som ett paradiset och han beskriver den målande för oss:

"Emellan ladugården och det röda boningshuset låg en stor grön gräsplan, skuggad vid sidorna av äppelträd och körsbärsträd. Ett fläderträd stod nu efter midsommar med sin mörka grönska översållad av en otalighet gulvita blomsterplättar och i ett hörn sprutade en jasmin en hel kaskad av vita blommor, vilkas smultrondoft i förening med fläderns fadda lukt av svett och honung ångade ut över gården, besegrande den mildare blomdoften från en vidlyftig men mycket ovårdad rabatt, som lik en oordnad hög av blommor och grönt rundade sig över den gräsbevuxna planen.

Där sågos tusenskön lyfta hundratals röda och spräckligt röda små huvuden på smala skaft, där tittade nattviol fram ur gröna bladrosetter som tjojtals undrande och underliga blå ögon, där stod resedan och förväxte sig och fick engelska sjukan och blev så svag i huvudet att hon måste lägga sig på knä. Men innanför den breda kransen av tusenskön, nattviol och reseda blommade praktfulla röda tulpaner på knähöga stänglar..."

I mitten av rabatten, berättar Albert vidare, tronade en frodig buxbom som satte verklig stil på det hela och var gårdens stolthet; "han skattades med yttersta försiktighet vid barnsöl och gravöl, vid bröllop och konfirmationen". Bladen satt så tätt att den såg ut att vara pälsklädd.

*

Det var den här välskötta och trygga barndomsmiljön som senare skulle krossas och som Albert skrev om i sin mest kända dikt, *Fädernegården*. Den dikten är skriven med hans hjärteblod. I första utkastet som kallas *Hemmet* tränger bitterheten och sorgen fram ännu starkare än i slutversionen.

Gården som han skulle ha en dag, skriver Albert, gick vid faderns konkurs på auktion och ”kom i hand på en tokig baron”. Han hade hellre önskat att gården brunnit ner! När han gick över gårdsplanen gapade fönstren spruckna mot betraktaren, utan gardiner och stoppade med klutar. Runt husen låg sopor i drivor och det en gång så välvårdade trädgårdslandet var igenvuxet. Djuren lämnades vind för våg: i den förr så vackra trädgården dansade kalvarna omkring, svinen bökade i ängarna och hästarna och nöten betade i det oslagna höt. Vårdträdet som Albert klättrade i som barn hade huggits ner liksom flädern med sina gulvita plättar.

Alberts förtvivlan i *Hemmet* var total:

Inget att dröja vid, ingen att gråta för,
ingen som bjuder mig plats vid härden,
ingen att älska här hemma jag har,
ingen där ute i världen.

Älskade hem är detta du?
var äro rosorna, var äro rösterna,
var äro vänliga ögonen nu?

Den ”tokige baronen” var friherre Carl Adam Raab (1853-1909), född på Fledingstorp i Vissefjärda. Han hade gått ut Storskolan på 1870-talet och utbildat sig till lantbruksskollärare. Raab hade ingen fordran i boet utan köpte gården billigt på den exekutiva auktionen för att göra sig en förtjänst på gårdens skog. Husen brydde han sig inte om men jordbruket arrenderade han ut till Albert som drev det några år i moderns namn. Raab bodde periodvis på gården och det kan inte ha varit lätt för Albert att möta honom där.

Alberts bild av Raab som tokig var naturligtvis personligt färgad men kanske fanns det ett visst mått av originalitet i den Raabska familjen. Äldsta brodern Nils Edvard, polismästare i Uppsala, var en stark personlighet som var riksbekant på sin tid genom Alberts Engströms teckningar och historier om honom i skämttidningen *Strix*. Skriftställaren mm Ch Pierre Backman från Kalmar skriver i *Skola för skaldar* att polismästare Raab var en man av ”herostratisk ryktbarhet”.

Erik Petter lyckades ju med att köpa tillbaka fädernegården i början av 1900-talet, något som knappast hade kunnat göras utan de bortgångna barnens livförsäkringspengar. Han hade periodvis haft det svårt ekonomiskt, särskilt efter konkursen och före sitt andra giftermål 1896.

*

Albert trodde ända in i det sista, medan han ännu gick i Storskolan, att hans liv var menat att bli lantbrukarens. I den självbiografiska berättelsen *Vrakstumpar till en historia* kan vi se hur drömmen om en egen gård fortfarande är levande i honom trots att faderns konkurs nu står precis framför dörren.

Här berättar tonåringen Albert hur han bevistar en gymnasistbal i Kalmar och på darrande ben får följa en söt flicka hem; hon har en bror i Storskolan, bor utanför tullen i Kalmar och vågar inte gå hem i mörkret ensam. När hon vid avskedet säger till Albert att han är en bra snäll pojke blir han handlost förälskad och spinner kring de få vänliga orden "ljusblåa tankar" om sin framtid:

"Man kan bli lantbrukare, köpa sig en gård och göra livet till en idyll. 'Landet' - det är hans ständiga framtidstanke. Inne bland stadens grå huslängor känner han en stilla men aldrig vikande längtan till sin hembygds böljande sädesfält och gröna ängar med det blå havet bakom. Den skall inte bli så stor som en herrgård - men lika vacker skall den bli. Inte bara hemma kring husen, utan runt kring ägorna. Han ser redan slånbärssnåren blomma som vita skyar kring renarna".

Det är sällan man läser en berättelse av Alberts hand som har jordbruksmiljö eller en ölandsgård som skådeplats. Men det finns en mycket stark historia som börjar *Kornet låg räfsat i strängar på fälten...* där det är just så. Centralfigur i berättelsen är en gammal kvinna som kallas Klas-farmor och den handlar om hennes sista tid på jorden. Här får vi veta hur en gammal öländsk bondkvinnas livsslut kunde se ut i en tid då det inte fanns någon sjukvård att tala om. Det känns som om Albert själv upplevt allt på nära håll.

Berättelsen är tragisk och rörande i sin enkla bisterhet och börjar med att Klas-farmor, gammal och trött, plockar potatis och till slut blir så utmattad att hon ber barnbarnen om hjälp. Men de har inte tid; de har hittat en "vårtbitre" som de leker med. När de tio barnbarnen tittar åt potatislandet en stund senare ser de Klas-farmor liggande sanslös bland potäterna. Barnen springer dit och "kunde utan större ansträngning släpa den lilla trätorra gumman in i det närbelägna fähuset".

Där låg nu Klas-farmor till framåt kvällen då de vuxna kom hem från kornbärgseln. Förlamad i benen och berövad sin hörsel fick hon bäras in till den stora väggfasta sängen i det mörka köket. Där bäddades hon ner på halmmadrassen med sitt "kluttäcke" (lapptäcke) över sig, kluttäcket som hon haft med sig genom hela livet sen hon var ung flicka.

Varje morgon kom sonhustrun in och pallade upp Klas-farmor i sittande ställning. Sen lades det minsta barnbarnet, fortfarande ett spädbarn, intill henne och "nu satt den gamla dag ut och dag in med den lille på sina bortdomnade armar, ensam i det stora svarta köket..." Men Klas-farmor var ändå medveten om omvärlden. Året gav god skörd och "gumman tackade gud och grät av glädje".

Höst och vinter förgick och en vacker majdag kom. Barnbarnen plockade blommor och gav till den gamla i sängen. Särskilt tyckte hon om "röda gökblommor" (trädgårdsgullvivor) och de band en krans av dem och satte på farmoderns huvud: "då log farmor och såg ut som om hon drömde". Kommande natt dog hon.

Vem var Klas-farmor? Vilken gård handlar det om? Fädernegården? Eller är berättelsen kanske en fantasi?

Barndomens glädje och rädslor

Hur kan man då sammanfatta Alberts barndom utifrån det som berättats här? Ja, den rymde som vi sett trygghet och kärlek hemma på fädernegården, men också många rädslor, yttre och

inre. Han berättar själv att han var envis och läsglad som barn. Här på Öland grundlades hans öppna blick för naturen som glädjekälla och tröstare. Onekligen hade han också ett livligt intellekt och en humoristisk ådra redan som liten. Men pigans övergrepp förändrade honom som människa. Han slutade med sitt livliga prat, drog sig undan och blev skygg. Övergreppet påverkade i grunden hans förhållande till kvinnor och han tvivlade alltid på sina möjligheter att uppnå ömsesidig kärlek och familjelycka.

Albert hade under uppväxtåren gjort sina lärospån inom gårdens jordbruk och drömde som ung om en egen gård och familj i sitt kommande vuxenliv. Men kyrkoherde Herlin och Erik Petter hade andra planer för den läsglade ynglingen - och plötsligt blev det bråttom med konfirmation och avgångsbetyg från sockenskolan. Hur Albert själv ställde sig till att förpassas till Storskolan i Kalmar vet vi inte. Han säger själv att det var fadern som av "ärovärk" ville se honom lärd. Lärd för att bli vad, kan man undra?

Erik Petter hade nog också andra skäl till att sätta Albert i Storskolan. Kanske bedömde han framtidsutsikterna för det öländska jordbruket som dåliga och han såg de unga i byarna försvinna till Amerika. Kanske ville han av omsorg om sin äldste son skapa ett alternativ till försörjning genom att ge honom en gedigen skolutbildning. Med en studentexamen skulle Albert kunna komma längre.

Eller tvivlade han kanske innerst inne på Alberts förmåga att bli en duktig lantbrukare?

*